

Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler

Some Thoughts about the matter of “Mehir”;
an Essential Part at the Agreement of Marriage

Jülide AKYÜZ*

Öz

“Mehir” İslâmiyet’in kadınlar açısından kendilerine ön görülen en önemli haklardan biridir. Mehir; evlilik akdiyle koca tarafından kadına mutlak sûrette verilmesi gereken “nakit para, eşyâ, mâl ya da menfaat” türü bir bedeldir. Bu bedelin karşılığının “kadının cinselliğinden yararlanma” düşüncesi toplumsal yaşama örtüşmemektedir. Mehir, kadınlar için daha çok sosyal ve ekonomik bir güvence niteliği taşımaktadır. Kadının tasarrufunda bulunan bu hakkın kadınlar açısından ne anlam ifade ettiği, nasıl uygulandığı özeldir XVIII. yüzyıl Ankara Şer’iyye Sicillerinden hareketle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehir, kadın, Ankara, sicil, İslâm.

Abstract

Mehir is one of the most important and considered right from the angle of women in İslam. Mehir is being given definitely by husband by the arrangement of marriage as a cash money, things, property or a kind of value of benefit. The thought of benefiting from women’s sexuality with this price, does not cover with social life. Mehir is carrying more likely the meaning of an economic and social guarantee. The meaning and practicability this right from the angle of women which also managed by women, evaluated at this study moving at special from XVIII.th century Kadi Sicils of Ankara.

Key words: Mehir, woman, Ankara, register (sicil), Islam.

* Arş. Gör. Dr. , Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

4-5 sene önce İranlı bir kadın yönetmenin “Kara Tahta” adlı filmi sinemalarda gösterilmişti. Filmde elinde bir kara tahta ile insanlara okumayazma öğreten bir erkek, nikâhladığı kadına “*mehir*” olarak tek geçim kaynağını, yani *kara tahtasını* veriyordu. Filmin sonunda ise kadın, erkeğin mehir olarak verdiği kara tahtayı alarak kocasının isteği üzerine kocasından boşanmıştı. Önemli olan, kadına bir mehir ödenmesiydi.

İslâm toplumlarında kadınlara verilen en önemli haklardan birisini mehir oluşturmaktadır. Benzersiz olmayan, fakat alışılmamış bir hukuk olan mehir kadının evlilik, sosyal statü, toplumsal değeri ve hakları açısından önemli bir görünüm arz etmektedir.¹ Ancak mehirin neden verildiğinin, bunun hangi haktan kaynaklandığının bilinmesi gerekmektedir. Bu konuda öncelikle “İslâm hukukunda mehir nasıl değerlendirilmektedir?” sorusu akla gelmektedir. Çünkü; mehir uygulaması her şeyden önce İslâmî bir uygulamadır. İslâm Hukuku’nda *mehir* kadının kocasının kendisi ile evlenmek için akit yapması veya gerçekten zifafa bulunmasıyla hak ettiği mâldır. Mehir karşılığında kadın kocanın kendi buz’una (yani cinsî yönden yararlanma) izin vermektedir. Mezhepler arasında farklı düşünceler bulunmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nde genel kabul gören Hanefî hukukunda da mehir; kadının nikâh akdi veya cinsî ilişki sebebiyle hak etmesi şeklinde kabul edilmektedir.²

Mehir konusuyla ilgili olarak hukuk doktrini tarihi açısından önemli kaynak grubu olan fetvâlardan biri ışığında yapılan bir çalışmada³ Imber, fetvâda yer alan sorular, cevaplar ve uygulamalardan hareketle mehirin kadınlar, aynı zamanda İslâm Hukuku açısından ne anlam ifade ettiğini tartışmaktadır. Evlilik sözleşmesinin kesinlikle vazgeçilmez bir öğesi olarak mehirin evlilikle kocadan kadına geçen nakdî ya da aynî mülkiyet olduğunu belirten araştırmacı bu yönüyle Müslüman evliliğinin, mülkiyetin kadından kocaya geçtiği Katolik kilise hukukundan ayrıldığını söylemektedir.⁴ Sözleşmeye göre mülkiyet kadından kocaya geçerken mehir kocadan kadına geçmektedir. Mülkiyet değiş tokuşunu yürürlüğe koyan sözleşme mehir karşılığında kadından ne istemektedir? sorusunu ise Hanefî hukukçuların “*mehir kadının fercine karşılıktır*” yorumuyla açıklamaktadır. Yine Imber, kadının cinselliğine yönelik olarak verilen nesnenin cinsel ilişkiden sonra ödenmesiyle de kocanın kadın cinselliği üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğunu, evlilikteki cinsel ilişkiyi zinadan ayıran tarafın da bu mülkiyet olduğunu savunmaktadır.⁵

¹ Colin Imber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcettü’l-Fetâvâ’ında Mehir”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, İstanbul, 2000, s. 77.

² Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Çeviren: Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy-H.Fehmi Ulus-Abdurrahim Ural-Yunus Vehbi Yavuz-Nurettin Yıldız, İstanbul, 1994, s. 198.

³ Imber, “Kadınlar, Evlilik...”, s. 83.

⁴ Imber, “Kadınlar, Evlilik ...”, s. 82.

⁵ Imber, “Kadınlar, Evlilik...”, s. 82.

Yukarıdaki ifadelerde kadın cinsel açıdan bir "meta" imiş gibi algılanmaktadır. İncelenen sicillerde ise kadınların mehiri daha çok nikâh akdi sırasında hak ettiklerine dair uygulamalar bulunmaktadır. Bu bakımdan fetvâlar ve hukuk kuralları hukuk doktrininde önemli bir yere sahip olmakla birlikte toplumsal yaşam ve tarih kaynağı bakımından aydınlatıcı değildir. Hukuk dilinde "insan" da her hangi bir eşyadan farksız değildir. Hukuk dilinin normatifiğinin özellikle sosyal tarih çalışmalarında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Hukuk diliyle yazılmış bilgiler kuralların arkasındaki dünyayı yansıtmaz. Müslüman toplumlarda Kur'an ve sünnet ışığında gelişen ve şekillenen gelenek, bireysel ve toplumsal yaşayış tarzı, bilgi ve tecrübe birikimi hukukta günlük hayata ilişkin pragmatik bir yön oluşturmaktadır.⁶

İslâmiyet'te evlenme, boşanma gibi hukukî ve sosyal alanlarda çalışmaları bulunan Halil Cin, mehirin İslâmiyet'ten önceki Arap Yarımadasında da mevcut bir uygulama olduğunu, İslâmiyet'le birlikte bu eski âdetin kadının lehine olacak şekilde değiştirilerek kabul edildiğinden bahsetmektedir.⁷ Ancak mezhepler arasında "mehirin evlenmenin sıhhat şartlarından mıdır yoksa evlenmenin hükümlerinden biri midir?" şeklinde bir ihtilaf bulunduğunu belirten Cin, araştırmalarında her iki türden uygulamaya rastlamakla birlikte mehirin mutlak sûrette kadına ödenmesi ve onun mülkiyetine geçmesiyle uygulamanın kamu düzenini ilgilendiren bir usul haline geldiğini ifade etmektedir.⁸ Cin, sosyal ve ekonomik bakımdan kadının statüsüne güç katmakta olan mehirin aynı zamanda kadına yönelik bir tür güvence sağladığını da söylemektedir.⁹

Şer'i bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin aile hukukuna yönelik uygulamaları İslâm aile hukukundan etkilenmiş, İslâm hukukunun tatbikinin yaşandığı bir hukuktur. Konu itibarıyla mehir de bu hukukun bir parçasıdır. Medenî bir akit olarak nitelendirilen, nikâh akdi esnasında kadının bizzat kendisine ya evlilik sırasında ya da daha sonra verilmek üzere tespit edilen¹⁰ **mehir**; zevcenin nikâh akdi ile müstahak olduğu mâl için kullanılan bir tabir olup, evlilik akdinin şartlarından biridir.¹¹ Evlilik akdiyle birlikte erkeğin kadına vermeği taahhüt ettiği bir miktar mâl veya mâl olarak değerlendirilebilen kıymetli eşya, menfaat de mehir kabul edilmektedir.¹²

⁶ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yay., İstanbul, 2004, s. 16.

⁷ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974, s. 210-211.

⁸ Cin, *İslâm ve Osmanlı*..., s. 228.

⁹ Cin, *İslâm ve Osmanlı*..., s. 233.

¹⁰ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları/III*, İstanbul, 1982, s. 1-12.

¹¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü/II*, İstanbul, 1983, s. 443.

¹² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu/II*, İstanbul, 1950, s. 121-122.

Evlilik akdinin şartlarından biri olan mehir iki türdür. İlki **mehir-i mu'accel** denilen ve evlenme sırasında erkeğin kadına peşin olarak verdiği miktardır.¹³ İkinci tür mehir ise; **müeccel mehir** olarak adlandırılan ve evlenme sırasında erkeğin kadına sonradan vermeyi taahhüt ettiği, eşlerin ölmesi veya karı-koca arasındaki ayrılıkla tahakkuk eden mehirdir.¹⁴

Özellikle kadınları yakından ilgilendiren bu uygulamanın genelde Osmanlı toplumunda, özelde ise Ankara şehrinde nasıl yaşandığı toplum hayatı bakımından son derece zengin bilgiler içeren sicil kayıtlarından hareketle değerlendirilmiştir. XVIII. yüzyılın farklı dönemlerinde, farklı mekânlarda, farklı kişiliklerin mahkemeye taşıdığı her türden mehir olayına rastlanmış, mehir miktarı, mehire hak kazanan kadınların sosyal statüsü, şehir-kır bazında mekânsal dağılımı, mâl-eşya-nakit olarak ödenen mehir örnekleri bir takım tasniflere tâbi tutulmuştur. Bunun için mehirle ilgili olarak mahkemeye yansıyan kayıtlar sayısal verilere dönüştürülerek bazı açıklamalarda bulunulmuştur.

Tablo I: Mehir alan kadınların eşlerine göre sosyal statüleri

Askerî statü		Dinî statü		Esnaf statüsü	
ağa	4	efendi	2	Sabuncu	1
beşe	6	el-hac	5		
bey	1	es-seyyid	8		
çelebi	2	halife	1		
		molla	2		
		şerife	4		
toplam	13		22		1

Sicillere yansıyan mehir sahibi kadınların sosyal statüleri evlendikleri erkeklerin statülerine göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede yer alan kadınlar-şerife unvânlı olanları hariç- evlendikleri şahısların din, meslek ve görevleri nedeniyle bu statü grubunda yer almaktadırlar. **Şerife** unvânlı kadınlar ise irsen bu statüye hak sahibidirler. Toplam doksan altı mehir olayında statüleri belirlenemeyen kadın sayısı altmış, statüleri belirlenebilen kadın sayısı ise otuz altıdır. Taşıdıkları unvânlarla toplumun belirli bir kesimini ve saygınlığı ifade eden bu statü sahiplerinin ya mahkemeyi daha az kullandıklarını, ya da problemlerini kendi içlerinde çözdüklerini düşünmek mümkündür.

Her hangi bir mehir olayı için mahkemeye müracaat edenlerin mekânsal görünümlerine gelince; şehir(kent)de yaşayan kadınların mahkemeyi daha çok kullandıkları anlaşılmaktadır. Şehir(kent)den mahkemeye gelen kadın

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye .../III*, s. 121-122, 154-156.

¹⁴ Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, Çeviren: Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1994, s. 93.

sayısı yetmiş iken, köy(kır)den mahkemeye gelen kadın sayısı ise yirmi dördür. Bu durum şehirde yaşamının getirdiği bir avantajdır. Şehirde yaşayan kadın mahkemeye gelmek için köylü bir kadından daha az çaba harcayacaktır kesinlikle. Köyden şehre gelmek ise o dönemin fizikî ve yol şartları düşünüldüğünde sadece kadınlar açısından değil herkes için dezavantaj yaratmaktadır.

Kadına ödenecek mehir miktarları İslam Hukukunda belirlenmekle birlikte bu konuda da mezhepler arasında görüş ayrılığı mevcuttur. Hanefiler en düşük mehir miktarını 10 dirhem gümüş, Malikiler ise halis altından bir dinarın dörtte biri, halis gümüştten de 3 dirhem veya bunlara eşit mâl olarak kabul etmişlerdir. Şafii ve Hanbeliler her hangi bir miktar belirlememişlerdir. Ancak dinî bakımdan mehirin az olması hoş görülmemektedir. Buna rağmen mehirin en yüksek miktarı da belirlenmemiş, kocanın maddî durumuna göre bir ödeme yapması kabul edilmiştir.¹⁵ Bunun dışında elbette güzellik, yaş, bâkirelik gibi bir takım özellikler kadınlara ödenen mehir miktarını etkilemektedir. Ancak kullanılan belgeler bu türden bilgiler içermediklerinden, kadınların yaşadıkları mekânlara ve sahip oldukları statülerine göre mehir miktarları hakkında fikir edinmek mümkün olacaktır.

Tablo II: Yaşanılan mekân bazında kadınlara ödenen mehir miktarları

Mehir miktarları	Şehirli kadınlar	Köylü kadınlar
5.000 guruş	1	-
400 guruş	1	-
334-300 guruş	4	-
250-200 guruş	8	-
175-100 guruş	15	4
90-50 guruş	17	5
42-15 guruş	18	3
10-4 guruş	4	4
toplam	68	16

Tablodaki görünümünden şehirde yaşamakta olan kadınların kırdaki ikâmet eden kadınlara oranla daha fazla mehir aldıkları anlaşılmaktadır. Şehirde tespit edilebilen en yüksek rakam 5.000 kuruştur. 1113/1702’de bu rakama hak kazanmış olan Saliha Ankara’nın Boyacı Ali mahallesinde yaşamakta olup, mahkemeden gelen kâtip ve diğer şahitler huzurunda kendi isteği ile mehrini eşine hibe etmiştir. Saliha’nın eşi Hüseyin “es-seyyid” unvânı

¹⁵ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı*..., s. 216.

taşımaktadır, yani Saliha evliliğinden dolayı dinî statü zümresi içerisinde yer almaktadır.¹⁶ Bu kadar yüksek bir rakam Hüseyin'in maddî açıdan zengin olduğuna, manevî olarak da statüsünün önemine işaret etmektedir. O dönemin fiyatları konusunda fikir sahibi olabilmek için Saliha'nın mehir miktarı ile aynı tarihte 400 kuruşa satılan bir ev fiyatını karşılaştırmak yararlı olacaktır. Sicilde evle ilgili ayrıntılardan evin sıradan bir ev olmadığı, günün koşullarında büyük ve diğer evlere nazaran oldukça teşkilâtli bir yaşam alanı olduğu anlaşılmaktadır. Sicile göre ev: "*Dâhiliyyesinde (evin iç kısmı) biri fevkanî (üst katta bulunan) biri tahtanî (alt katta olan) iki oda, bir fevkanî ve bir tahtanî iki sâvegâh(gölgelik), bir matbah(mutfak), bir tâbhâne(kışık oda), bir kilâr(kiler), bir ahur ve bir kenif(tuvalet), bir tahta ambar ve bir karataş dibek ve eşcâr(ağaç) olan hadîka(bahçe) ve bir miktar hayat ve hâriciyyesinde (evin dış kısmı) iki fevkanî oda, bir fevkanî divânihâne, iki tahtanî oda, bir ahur ve bir samanlık, bir kenif ve yine bir miktar hayat.*"¹⁷

200 kuruş ve altındaki mehir miktarlarındaki yoğunluk şehirli kadınların ortalama mehir miktarlarının bu çerçevede olduğunu göstermektedir. Tarım ve hayvancılığın yapıldığı köylerde yaşayan kadınlar için en yüksek rakam 150 kuruştur. Yine tablodan köyde yaşayan kadınların şehirde yaşayanlara göre daha az mehir aldıkları sonucu çıkmaktadır. Köyde yaşayan bir kadın yaşama ve çalışma koşulları bakımından şehirde yaşayan kadına nazaran daha zor bir hayat sürmektedir. Böyle olmakla birlikte köylü kadınların mehir miktarlarında bu durumun pek etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum Ankara şehir merkezinin refah açısından daha zengin, kırsal bölgelerin ise tersi bir konumda olduğunu akla getirmektedir. Halbuki XVIII. yüzyılda Konyalı ailelerin sosyo-ekonomik yapısını inceleyen bir çalışmada köylü kadınların şehirli kadınlara oranla daha fazla mehir aldıkları, bunun da köylerde yaşayan toprak zenginlerden kaynaklanmış olabileceği ifade edilmektedir.¹⁸

Tablo III: Kadınlara ödenen mehir türleri

Mehir türü	Sayı
nakit	78
eşya	13
mâl	5

¹⁶ AŞS, 80/513.

¹⁷ AŞS, 80/389.

¹⁸ Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s. 54-55.

Kadına ödenen mehirin sadece para değil aynı zamanda eşya, mâl, ya da mehir olarak nitelendirilebilecek bir menfaat olabileceği yukarıda ifade edilmişti. Bu açıdan tablodaki veriler değerlendirildiğinde mehir genellikle nakit olarak ödenmiştir. Bu durum her hangi bir tehlikede kendini güvencede bulmak isteyen kadınların ellerinin altında hazır para olmasını tercih etmiş olmalarıyla izah edilebilir. Mâl ve eşyanın değer kaybetmesi, eşyaların kullanılması durumunda eskimesi, özellikle anlaşmazlıklarda ya da mahkemenin yaptığı aramalarda saklanabilecek konumda olmaması gibi nedenler yanında her zaman ve her insanda olduğu gibi nakit paraya sahip olma duygusu kadınlar için de geçerlidir. Para dışında bir ev için gerekli kilim, yorgan, yastık, kap-kacak gibi mutfak gereçleri, giyim-kuşama yönelik elbise türleri, başta altın olmak üzere çeşitli ziynet eşyaları, keçi, koyun gibi hayvan türleri ile ev işlerinde kullanılan câriye gibi değişik mehir ödemeleri mevcuttur.

Tablo IV: Mehirle ilgili olarak sicillere yansıyan kayıt konuları

Konu	Sayı
hul'	27
mehir hakkı	6
mehir hibesi	4
nikâh akdi	16
niza'	28
niza' sulhu	12
talak	3

Yukarıdaki rakamsal veriler kamu düzeni haline gelen mehir hakkının her türden toplumsal olayda mahkemeye taşındığını göstermektedir. Yeri geldiğinde nikâh sırasında, yeri geldiğinde mehirin hibe edilmesinde, yeri geldiğinde özellikle de mirâs davalarında anlaşmazlık olarak yer almaktadır kadınlar ve mehirleri.

Kullanılan sicil kayıtlarında hem mu'accel mehirler hem de müeccel mehirler rastlanmaktadır. Ancak burada üzerinde durulacak mehirin müeccel mehir olacağını belirtmek gerekmektedir. İslâm hukukunda kadının erkekten ayrı olarak mâl ve mülk edinme hakkı bulunmaktadır. Mehir konusunu evlenen kız lehine düzenleyen İslâm hukukunda mehir kadının hakkı olduğundan kocası, velîsi, vasîsi veya bir başkası tarafından harcanması veya kullanılması söz konusu değildir.¹⁹ Bu, sadece kadının tasarrufuna haizdir, isterse mehirini kocasına hibe edebilir. Ancak, hibe olayı

¹⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2002, s. 57.

kadının mehirinden vazgeçmiş olması demek değildir.²⁰ Kadın mehirini hibe etse bile karşılığında genellikle bir bedel almaktadır.

Sicillerde bununla ilgili örnekler bulunmakla beraber kadınların bu yönde çok fazla istekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Kocasının kendisini boşaması veya başka bir problem karşısında elinde güvencesi olmasını isteyen kadın mehirini hibe etmemekte haklıdır. Aşağıda hibe edilen mehirler örnekler verilmiştir.

1113/1702'de Boyacı Ali mahallesinden Saliha oldukça yüksek bir rakam olan 5.000 kuruşluk mehirini eşine hibe etmiştir. Saliha'nın neden böyle bir yola baş vurduğuna dair bir bilgiye sicilde rastlanmamıştır. Muhtemel fikirler içinde Saliha'nın kocasına olan bağlılığı, kocasının maddî açıdan zor günler geçirdiği düşünülebileceği gibi aile içerisinde kocanın mehirin hibe edilmesi karşısında kadına daha iyi davranacağı vaadi de olabilir. Çünkü koca evlilik sırasında taahhüt ettiği bir ödemeyle karşı karşıyadır. Mehirin hibe edilmesi bu nedenle kocanın lehine bir durum yaratmaktadır.²¹

Başka bir kayıтта 1162/1749'da Ayşe kendisini boşayan eşi Memiş Beşe'den 30 kuruşluk mehir hakkını talep etmektedir. İslâm Hukuku'nda karısını boşayan erkek mehiri ödemek mecburiyetindedir. Ancak, Ayşe'nin mehirini hibe etmiş olması davada kendisini haksız kılmaktadır. Davalı taraf iddia edilen mehir karşılığında Ayşe'ye beş sene önce bir *Kur'an* vermiş, davacı taraf da bunu kabul ederek mehirini hibe etmiştir.²² Hibe edilen mehir neticesinde kadına Kur'an verilmesine diğer bazı mehir örneklerinde de rastlanmıştır. Bunda verilen karşılığın manevî açıdan çok büyük anlam ifade etmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Bu olayda mehirini hibe ederek kocasına güvenen Ayşe boşama sonucunda büyük bir hayal kırıklığı ve mağduriyet yaşamıştır. Ayşe'nin durumuna benzer durumla karşılaşmak istemeyen kadınlar mehirlerini hibe etmemek konusunda isteksiz olmadıkları haklılardır.

Kale sâkini İbrahim'in mahkeme kayıtlarına geçirttiği konu eşinin mehiriyle ilgilidir. Ayşe'nin mehir bedeli 125 kuruştur. Bu mehir bedelinden kurtulmak isteyen İbrahim "*hısnda*" (kale) çeşitli birimleri ve hayatı bulunan içinde yaşadığı menzilin (ev) 1113/1701'de 90 kuruşa eşi Ayşe'ye satmıştır. Satış bedelinin 60 kuruşu mehire karşılık takas edilmiştir. Kocanın zimmetinde kalan 65 kuruşluk mehir ise kadın tarafından eşine hibe edilmiştir.²³ Bu olayda kadın ile erkek arasında karşılıklı bir anlaşma söz konusu olup, kadın tamamen erkeğin lehine hareket etmiştir.

²⁰ Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, s. 92.

²¹ AŞS, 80/513.

²² AŞS, 131/141.

²³ AŞS, 80/254.

Yine bir başka kayıтта Kızılbey mahallesinden Hatice'nin mehirini eşine hibe ettiği ebeveyninin mahkemedeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Kızları vefat eden ebeveyn mahkemeye gelerek kızlarının 100 kuruş mehir ile evlendiğini, 4 sene önce mehirin hibe edildiğini söyleyerek söz konusu mehir hakkında kendilerinin alâkalarının olmadığını, kızlarının eşi Osman'ın "zimmetini *ibrâ ettiklerini*" sicile kaydettirmişlerdir.²⁴ Dolayısıyla miras kalabilen mehirde ebeveyn her hangi bir talepte bulunamayacaklardır.

Kadının mehir hakkının mirasçılara intikal etmesi²⁵ ve bunun bir hak olarak gündeme gelmesi, mehirin sadece kadının cinselliğinden yararlanmak için verildiği iddiasıyla örtüşmemektedir. Kadının cinselliğinden yararlanma düşüncesinin mirasçılara bağlaması söz konusu değildir. Çünkü, cinsellik ancak evlilik süresince karı-kocayı ilgilendiren bir hayattır. Mehir daha çok aile içi bir tür borçlanma ve bu borcun bir şekilde ödenmesi zorunluluğu ile bir kural haline gelmiştir.

Mehir hakkının talebi genellikle ölüm nedeniyle gündeme gelmiş, mirasçılar ve taraflar aralarında ya anlaşmamışlar ya da sulh yoluyla anlaşmaya varmışlardır. Örnek olarak Afi mahallesinde yaşayan Hüma'nın vefatından sonra ebeveyni 250 kuruş mehir miktarını damatları Arif Mehmet Efendi'den aldıklarını ve damatlarından artık her hangi bir talepte bulunmayacaklarını sicile kaydettirmişlerdir.²⁶

1213/1798'de kadı huzuruna gelen davada Fatma vekîli ve eşi tarafından, ölen eşinin babasına karşı davacı konumunda bulunmaktadır. Ölen eşinin zimmetinde kalan mehir miktarı 150 kuruştur. Hem mehir bedelini hem de mirastan hissesini talep eden Fatma'nın bu isteklerine karşılık "*muslihûnun araya girmesiyle*" bir köhne kumaş entari, bir şalvar, bir şâlî cebe ve iki adet yemeni üzerine davalı ile anlaşığı (sulh) ve her hangi bir talepte bulunmayacağı şahitler aracılığıyla ispatlanmıştır.²⁷

Miras konularında bazen aile bireylerinin karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Örneğin; mahkemede öz babasını dava eden Hasan annesi Döndü'nün "*râyic-i fi'l-vakt (o günün değeriyle)*" 84 kuruş mehirinden kendi hissesine düşen miktar ile diğer tereke haklarını istemektedir. Koca zimmetinde kalan mehir hakkı kadının mirasçısı olarak oğul ile babayı karşı karşıya getirmiştir. Aile içinde yaşanan bu anlaşmazlık 50 kuruşluk sulh bedeliyle sonuçlanmıştır.²⁸

²⁴ AŞS, 131/70.

²⁵ Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, s. 248.

²⁶ AŞS, 80/204.

²⁷ AŞS, 191/39.

²⁸ AŞS, 80/598.

1113/1702'de Belkıs mahallesinden Rabia vekîli Hasan Halife tarafından üvey çocuklarının vasisi Mehmet Ağa'yı dava etmektedir. Vekîli aracılığıyla zamanında 100 kuruş mehir ile evlendiğini, "*kocasının kendisine duhûl ettiğini*" (karı-koca arasında cinsî münasebetin gerçekleşmesi), zevci öldüğü için de mehirini terekeden almak istediğini söylemiştir. Vasî bu durumu inkâr etmişse de Rabia'nın söz konusu olan mehir miktarıyla evlendiği şahitler tarafından ispatlanmıştır. Kendisi dinî zümreye sahip olan Rabia'ya mehirini her hangi bir şekilde hibe etmediğine dair yemin ettirildikten sonra terekeden ödeme yapılmasına karar verilmiştir.²⁹ Bu örnekte duhûlun gerçekleştiği kadının ifadesine güvenilerek kabul edilmiş, mehir miktarının geçerliliğinin ise şahitler tarafından ispatlanmasıyla kadın lehine bir sonuç çıkmıştır.

Yukarıdakine benzer başka bir olay İğneci mahallesinde yaşanmıştır. Hızır Beşe'nin ölümü ile nikâhlı eşi Saime, kocasının kardeşi ve vasisi Ali Beşe'yi 175 kuruşluk mehiri için dava etmiştir. Belgeden Saime'nin hamile olduğu anlaşılmaktadır. Nikâh sırasında 175 kuruş mehir miktarı ile evlendiğini söyleyen davacı iddiasını ispatlamış, Saime'ye kocası ölmeden mehirinden vazgeçmediği, hibe ya da "*zimmet ibrâsı*" (borçtan kurtulma) etmediğine dair yemin ettirilmiştir.³⁰

1162/1749'da Köprülüzâde Feyzullah ve Esad Beylerin Kasaba/Tazılı karyesinde bulunan çiftliklerinin çiftlik kethüdâsı İvaz Ağa'nın ölümünden sonra vârisler arasında mehir nızası meydana gelmiştir. İvaz Ağa'nın eşi vekîli vasıtasıyla İvaz Ağa'nın kızının vasisine dava açmıştır. Davacı eş evlenme sırasında 334 kuruş mehir almış, İvaz Ağa hayatta iken bunun 34 kuruşunu ödemiş, 300 kuruş ise zimmetinde kalmıştır. Davacı baki kalan mehirini terekeden talep etmektedir. Vasinin durumu inkâr etmesine rağmen şahitler davacı tarafı doğrulamış, zevceye mehirinin yukarıdakine benzer şekilde geçerli olduğuna yemin ettirilmiştir.³¹

Mehir kadının hakkı olduğu ve tasarruf yetkisi kendisinde olduğu için terekeden haklarını isteyen kadınların, eşleri hayatta iken tasarruf yetkisini kullanıp kullanmadıkları, mehirlerini hibe edip etmedikleri önem taşımaktadır. Kadınların böyle bir durumda haklarını ispat için yemin etmeleri yeterli sayılmaktadır.

²⁹ AŞS, 80/574.; "zahrü'l-muhadderâtdan.....müdde'a bih olan mehir-i mü'eccel-i merkûmeyi müteveffâ-yı mezbûrdan hâl-i hayatında ba'zan ahz ve istifâ veya hibe veya âhere havale veya taraf-ı şer'den bir tarîk ile ibrâ-yı zimmet etmediğine yemin teklif eyledikde müvekkile-i mezbûre Rabia'nın hasbe'l-mes'ul halefi bi'l-İlah eylediğini Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde tahrîr....."

³⁰ AŞS, 80/495.

³¹ AŞS, 80/80.

Nizaların çözüm yollarından biri olarak gündeme gelen taraflar arasında sulh akdinin yapılması mehir anlaşmazlıklarında da kullanılan bir yöntemdir. Mesela; Kasaba/Beynam karyesinden Döndü'nün kardeşleri kocayı zimmetde kalan mehir için dava ettiklerinde aralarında niza hâsıl olmuştur. Araya girenler aracılığıyla davacı taraf 15 kuruşluk sulh akdine razı olunca mesele halledilmiştir.³² Diğer sulh olaylarında olduğu gibi mehir miktarının da her zaman para şeklinde ödenmediği görülmektedir. Örnek vermek gerekirse kale sâkini Mehmet'in ölümünden sonra eski eşi Cennet tarafından açılan davada 10 kuruşluk mehir hakkı için kendisine Çubukâbâd/Karacaviran'da 15 kuruşluk bir bağ verilme sûretiyle sulh akdi vukû bulmuştur.³³ Diğer bir olay ise Kasaba/Karapürçek karyesinde yaşanmıştır. Davacı Ayşe 9 kuruş mehir hakkı ve diğer tereke hakkı için açtığı davada dört keyl İstanbul buğday (İstanbul için 24.215 kg, Ankara için 30.790 kg)³⁴ üzerine yapılan sulhu kabul etmiştir.³⁵ Köyde yaşayan Ayşe'nin temel ihtiyaç maddesi olan buğday üzerine sulh yapması maddî durumunun pek yerinde olmadığını düşündürmektedir.

Mehir hakkının özellikle ölüm halinde terekeden ödenmesi gündeme gelmekle birlikte kocanın ölmeden de mehiri ödediği durumlar mevcuttur. Bununla ilgili bir kayıta; Yenice mahallesinde sâkin ve sabunculuk yaptığı belgeden anlaşılan Hasan'ın zevcesine vermesi gereken 40 kuruş mehir hakkı bulunmaktadır. Hasan'ın ölümünden sonra mirasçılar Hasan'ın eşini dava ederek terekeye dahil olan menzilden hisse talep etmektedirler. Davalı zevce niza konusu olan mülk menzilin Hasan tarafından sekiz sene önce kendisine bey' edildiğini, bunun da 40 kuruşluk mehirine takasla kendisinin bu takası kabul ettiğini ispatlamayı başarmıştır.³⁶

Mehir hasta, yaşlı, genç, bekâr, dul her kadın için geçerli bir haktır. “*Mecnûne*” (deli) olduğu belgeden anlaşılan Rukiye adlı kadın için de bu hak geçerlidir. Rukiye kendisine bakamayacak durumda olduğundan vasî olarak babası tayin edilmiştir. Vasî ve vekîl olarak mahkemeye gelen baba kızının çocuklarının vasîsi Ömer'i 150 kuruş mehir için dava etmektedir. Davanın seyrinde bu miktarın ispatlanmasıyla davacı hem kızının terekede olan mehir hakkını almış, hem de bakmakla yükümlü olduğu kızının bakım masrafları için maddî kaynak sağlamıştır.³⁷ Rukiye'nin sağlık durumunun mehir için bir engel teşkil etmekten ziyade evlilik akdi şartlarından olarak yerine getirilmesi gerektiği açıkça mahkeme tarafından haklı bulunmuştur.

³² AŞS, 80/393.

³³ AŞS, 80/333.

³⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (1300-1600), İstanbul, 2000, s. 444.

³⁵ AŞS, 80/309.

³⁶ AŞS, 80/151.

³⁷ AŞS, 131/86.

Mehir nikâh akdinin geçerlilik şartlarından biridir. Biraz karışık olan bir sicil kaydında Haymanateyn/Dibdere karyesinden Ayşe mahkemeye gelerek Hasan'ı dava etmiştir. Belgeye göre Hasan Ayşe'yi kaçırmıştır. Bir fırsatını bulup kaçan Ayşe, Hasan'ın kendisiyle nikâhsız evlendiğini söyleyerek Hasan'ın kendisinden vazgeçmesi için mahkemeden yardım istemektedir. Davalı Hasan ise Ayşe'yi 50 kuruş mehir-i müeccel ile aldığını söyleyerek şahitler gösterir. Mahkeme şahitlerin yalan söylediğine karar vererek, Hasan'a yeni şahitler bulması için yirmi günlük süre tanır. Ancak bu süre sonunda Hasan mahkemeye gelmeyerek firar eder.³⁸ Ayşe'nin kendisi ile nikâhsız evlendiği yönündeki şikâyetten, davacının bu evliliğe rızasının olmadığı ve nikâhın geçerliliğini sağlayan mehirini alamadığı anlaşılmaktadır.

XVIII. yüzyıla ait sicillerde mehir davaları yalnızca Müslümanlarla sınırlı olmayıp, Gayr-ı Müslimlere ait mehir davaları bulunmaktadır. Bilindiği gibi İslâm mahkemesi, dolayısıyla Osmanlı mahkemesi Gayr-ı Müslimler tarafından da baş vurulan bir mercîdir. Gayr-ı Müslim vatandaşlar kendi irâdeleriyle İslâm mahkemesine baş vurmadıkça İslâmî kazadan muaf tutulmakta, ancak İslâm mahkemesine baş vurdukları zaman davalarına bakılarak İslâm hukuku tatbik edilmekteydi.³⁹ Bu konuda Gayr-ı Müslim bir vatandaşın mahkemeye intikal etmiş bir vak'ası mevcuttur. Keyyalin mahkemesinde ikâmet eden Zinan ölmüş karısı Nazlı, oğlu ve kızı mirasta hak sahibi olmuşlardır. Nazlı'nın şimdiki eşi ve vekîli Serkis, çocukların vasîsi Masrob huzurunda; terekeden Nazlı'ya kalan hissesini, mehir-i müeccel olarak verdiği bir çift altın cebe, bir altın zülüflük, bir altın boyun zinciri- ki toplam 26 kuruş etmektedir- aldığını, her hangi bir hak ve taleplerinin olmadığını beyân etmektedir.⁴⁰ Burada konu açısından önemli olan Zinan'ın mehir-i müeccel olarak Nazlı'ya verdiği eşyalardır. Gayr-ı Müslimler arasında böyle bir uygulamanın gerçekleşmiş olması yüz yıllar boyunca bir arada yaşayan Müslim, Gayr-ı Müslim topluluğun yaşayış, gelenek-görenek bakımından benzeşmelerinin etkisi olarak da yorumlanmalıdır.

Şimdiye kadar belgelerden hareketle örnek uygulamaları verilen mehirler "müsemmâ", yani isimlendirilmiş, belirlenmiş mehirlerdir. **Mehir-i müsemmâ**; akit sırasında veya akitten sonra belirlenen mehirdir.⁴¹ Bir de **mehir-i misil** (benzer miktar mehir); nikâh akdi sırasında zevceye baba tarafından benzeri olan bir kadının, ya da diğer akrabalarından kendisine eşit durumda olanlara göre tespit edilen mehir bulunmaktadır. Burada benzerlikten kasıt mâl, güzellik, yaş, akıl, beden, din gibi özelliklerdir.⁴²

³⁸ AŞS, 133/136.

³⁹ Ahmed Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı Darülistâm Darülharb*, İstanbul, 1988, s. 216-217.

⁴⁰ AŞS, 80/515.

⁴¹ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, s. 210.

⁴² Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri...*, s. 444.

Evlilik akdinde daha sonra belirlenen mehir-i misiller genellikle mahkemeye problem olarak yansımıştır. Bu konuda vukû bulan iki olay da Leblebici mahallesinden Ahmet Ağa'nın eşleriyle ilgilidir. Ahmet Ağa vefât ettikten sonra yaşanan olaylardan ilkinde; kendisinden önce vefât eden ilk eşi Saime'nin vârisleri 200 kuruş mehir davası açmışlardır. Davalı taraf mehiri inkâr etmiş, ancak davacı taraf da ispat edememiştir. Bunun üzerine mahkeme mehir-i misile müracaat olunmasına karar vermiştir. Saime'nin babası tarafından yaş, güzellik, mâl, âkıl, yaşanan bölge ve bekâreten kendi ile eşit olan kadınların mehirinin 200 kuruş olduğu şahitlerce ispatlanınca mahkeme de mehirin 200 kuruş olduğuna ve bu miktarın vârislere ödenmesine karar vermiştir.⁴³

1113/1701'de yine yukarıdaki Ahmet Ağa ile ilgili benzer bir olay yaşanmıştır. Ahmet Ağa'nın ölümünden sonra eşi Fatma mahkemeye gelerek ikinci eşi olan diğer Fatma ile çocukların vasîsi Hâce Fatma'yı dava etmiştir. Fatma mehir iddiasında bulunmaktadır. Davacı tarafın mehiri inkâr etmesi, davalı tarafın da ispatlayamaması üzerine yine mehir-i misile baş vurulmuştur. Ancak Fatma'nın babası tarafından (akrabasından) kadın mevcut olmadığından başka kadınların mehir-i müeccelinin 42 kuruş olduğu şahitler tarafından belirtilince mahkeme belirlenen mehir miktarının Fatma'ya ödenmesine karar vermiştir.⁴⁴ Özellikle davalı tarafın da mehirini ve iddiasını ispatlayamadığı bu olayda mehirin mahkeme tarafından belirlenmesi, mahkemenin kamu düzenini yerine getirici bir tutum içerisinde olması bakımından anlamlıdır.

Nikâh akdi sırasında erkek tarafından kadına verilen mehir, kadının ekonomik güvencesi olma özelliği dışında, hem kadınların boşanmasını kolaylaştırıcı, hem de kocaların eşlerinden ayrılmasında caydırıcılık gibi bir rol de oynamaktadır.⁴⁵ Erkek söz verdiği mehiri ya ölümünde terekesinden ya da talak gibi boşama durumlarında eşine mutlaka ödemekle yükümlüdür.

Evliliğin geçerli olması bakımından ödenmesi gereken mehir ayrılık halinde nasıl tahakkuk ediyordu? sorusunda ayrılığın erkek ya da kadın tarafından istenmesiyle ilgili olduğunu belirtmek gerekmektedir. İslâm hukukunda boşama kocanın hakkıdır. Koca bu hakka sahip olarak iki tür *talak* (boşama) yapabilir. *Ric'î talak* ki; bu tür bir boşamada koca kadına mehir vermeksizin eşini boşamaktadır ve boşama hemen gerçekleşmez. *Bâin talak* ise derhal tahakkuk eden kati bir boşamadır ve erkek bu tür bir

⁴³ AŞS, 80/243.; “Sâ'ime'nin babası tarafından sinnen ve cemâlen ve mâlen ve akilen ve dinen ve beleden ve asren ve bekâreten kendü ile müsâvi olan nisvânın 200 guruş mihr-i mü'eccel-i müsemması 200 guruş olduğu El-Hac Muslu Efendi ibn İbrahim Çelebi ve İbrahim Ağa ibin Abdulgaffâr nâm kimesneler şehâdetleri ile...”

⁴⁴ AŞS, 80/249.

⁴⁵ Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında...*, s. 52.

boşamada kadının mehirini vermek durumundadır.⁴⁶ Tek taraflı olarak eşinden ayrılan koca karısının mehirini, üç aylık nafakasını ve geçimini karşılamakla yükümlüdür.⁴⁷

İslâm hukuku erkeğe verdiği boşama hakkını kadınlara *hul'* adı altında uygulanan bir boşanma hakkıyla vermiştir. **Hul'**; kadınların kocalarından boşanmak istemeleri ve bunun karşılığında kocasına kendi mâlından bir ödeme yapmasıdır.⁴⁸ Hul' evlilik sözleşmesi gibi bir öneri ve bir kabulden oluşmakta, cinsel ilişkiyle tamamlanmış bir evlilikte hul' süreci kadının girişimiyle, kadının kocasına boşanma karşılığında maddî tazminat önermesiyle başlamakta, evli kalmak istemeyen kadının boşanma için bir takım haklarından vazgeçmektedir.⁴⁹ Kadınlar sicillerde açıkça yer almayan bir takım nedenlerle kendilerini nikâh akdinden kurtarmak için kanunî hakları olan mehirlerinden feragat etmektedirler. Ancak, mehirin her evlenme sırasında ödenecek olması kadınlar için bir avantaj olmakta ve hul' talebinin yaygın olmasını etkilemektedir. Mehirden kurtulmak isteyen erkek kadının harekete geçmesini beklemektedir. Kendileri için talak durumunda maddî yük getirecek olan mehiri ödemek istemeyen erkekler kadınların hul' talebini memnuniyetle karşılamış olmalıydılar. İncelenen sicillerde kadınların yirmi yedi hul' talebine karşılık erkeklerin isteği talak boşanma sayısı üçtür. Yani daha çok kadınlar boşanmak talebinde bulunmaktadırlar.

Hul' davasıyla ilgili olarak Hacı İvaz mahallesinden Kezban eşi Sarı Süleyman Beşe'den şikâyet amacıyla 1163/1750'de mahkemeye gelmiştir. Davacı, eşi ile aralarında "*hüs-n-i zindegâne(muhtemelen cinsel açıdan canlı, diri bir hayat)*" olmadığını belirterek 20 kuruş mehir-i müeccelinden "*fâriğa*" (vazgeçmek) ile hul' istediği gibi ayrıca kendi mâlından 16 kuruş hul' bedeli (*bedel-i hul'*) vermiştir. Süleyman Beşe davacının söylediklerinde haklı olduğunu mahkemede itiraf etmiştir.⁵⁰ Eşinden boşanmak isteyen Kezban mehirinden feragat etmiş, ayrıca kendi mâlından bir ödeme yapmak durumunda kalmıştır. Bu durum hem mehirden kurtulan hem de boşanma karşılığında bir bedel alan koca için bir avantajdır.

Kadınlar eşlerinden "*aralarında şikâk (münâferet) vâki olması*", "*ülfetin (alışma) mümkün olmaması*" gibi şikâyetlerin yanı sıra eşlerinin

⁴⁶ Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, s. 137-138.; geniş bilgi için bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, s. 275-378.

⁴⁷ Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, s. 137.; Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâf Boşanma Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları/V*, İstanbul 1986, s. 1-11.

⁴⁸ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, s. 379-380.

⁴⁹ Madeline C. Zilfi, "Geçinemiyoruz: "18. Yüzyılda Kadınlar Ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C.Zilfi, İstanbul, 2000, s. 251-283.; Ronald C. Jennings, "Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640", *Studia İslâmica*/78, 1993, p. 155-167.

⁵⁰ AŞS, 133/132.

başka bir yere göç etmeleri sebebiyle de boşanmak istemektedirler. 1212/1798’de İğneci mahallesinden Emine, İmaret mahallesinde yaşayan ancak, Ürgüb’e göç etmiş olan zevci Es-Seyyid Hafız Halil’den 300 kuruşluk mehirinden vazgeçmek sûretiyle boşanmıştır.⁵¹ Eşi ile aralarında geçinemedikleri yönünde şikâyet olsa bile Emine büyük ihtimalle kocasıyla gitmek istemediğinden boşanmıştır.

1163/1750’de ise İğneci mahallesinden Emine nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuştur. Emine’nin zevci Osman altı ay önce aslî vatani Haymanateyn kazasına giderken, karısına nafaka için El-Hac Ali Halife’yi vekil tayin etmiştir. Nafaka olarak Emine’ye her ay birer kuruş verilecektir. Emine davalı şahıstan beş aylık nafakasını talep etmektedir. Buna karşılık Ali Halife bu iddianın asılsız olduğunu, çünkü Emine’nin giden kocasından boşanmak için hul’a istediğini, 15 kuruşluk mehirinden vazgeçtiğini şahitlerle ispatlamayı başarır ve dava düşer.⁵²

Hul’ isteyen kadınlardan sadece birisi olan Saliha, ulemâdan olan zevci Es-Seyyid Hüseyin Efendi huzurunda vekili aracılığıyla mahkeme kayıtlarındaki yerini almıştır. Zevci ile aralarında anlaşmazlık olduğundan hul’ isteyen Saliha, mehir-i müecceline dâhil eşyasından makbuzlu “40 kuruş kıymetli bir çift altın cevâhir bilezik, 30 kuruş kıymetli cevâhir taşlı bir altın evke kuşak, sim ile süslü fokforî bir gülabdân (gül suyu şişesi) ve fokforî buhur dâdan (tütsü yakmaya yarayan kap), kırmızı atlas üzerine sırma ile süslenmiş 40 kuruş kıymetli zârden ve irsâl ettiği (gönderme, yollama) Gonca adlı cariyenin zevci zimmetinde olan kıymeti ve borcu 120 kuruştan”, nafakasından ve geçim parasından ferağ ederek hul’ olduklarını, her ikisinin de bunu kabul ile birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ettiklerini belirtmektedir.⁵³ Saliha’ya mehir olarak oldukça kıymetli ziynet, giyim, süs eşyaları yanında bir de câriyenin mâl olarak verildiği görülmektedir. Boşandığı eşinin ulemâdan ve zengin olması mehir miktarını arttırmıştır.

Kocasının kendisini “tatlik” ettiği iddiasıyla Haymana-i Sagîr/Geyikçe karyesinden Kuma eşi Cafer’i dava ederek 4 kuruş mehirini istemektedir. İddiaya göre boşayan Cafer ise kadının mehirini vermek zorundadır. Ancak, davalı mahkemede söz konusu mehir karşılığında Kuma ile bir re’s keçi üzerine hul’ olarak zimmet ibrâsı ettiklerini ispatlayınca Kuma “muarazadan men” olmuştur.⁵⁴ 1113/1702’de mahkemeye intikal eden bu olayda iddia asılsız olup, taraflar bir adet keçi üzerine hul’u karşılıklı kabul etmişlerdir.

⁵¹ AŞS, 190/116.

⁵² AŞS, 133/96.

⁵³ AŞS, 80/514.; “meclis-i şer’-i hatîr-i lâzîmü’t-tevkîrde bâ’isu haze’l-kitâb umdetü’l-müderrişîni’l-kirâm Es-Seyyid Hüseyin Efendi ibn Es-Seyyid Üveys Çelebi..”

⁵⁴ AŞS, 80/565.

Talak mı yoksa hul' mu olduğu tartışılan bir başka boşanma olayı Mukaddem mahallesinden Saliha'nın iddiasıyla gündeme gelmiştir. Saliha'nın ifadesine göre, mahkemede bulunmayan zevci dört ay önce başka bir diyâra giderken "*irâdetin elinde olsun*" diyerek kendisini tatlık etmiş, zimmetinde kalan 10 kuruş mehirin 4 kuruşunu ödemiştir. Geri kalan 6 kuruşa Es-Seyyid Mehmed Çelebi kefil olduğundan davacı davalının söz konusu miktarı ödemesini istemektedir. Kefil ve davalı Mehmed Çelebi 6 kuruşluk mehiri doğrulamış, tatlık olayını inkâr etmiştir. Saliha zevcinin talakını şahitler yardımıyla ispatlayınca mahkeme talakın geçerliliğine kabul ederek 6 kuruşun kefil tarafından Saliha'ya ödenmesine karar vermiştir.⁵⁵

Talak nedeniyle gündeme gelen bir başka mehir şikâyetinde kadın boşandığı eşi Hızır'ın hem babası hem de vekîli olan şahıstan davacıdır. Dört sene önce kendisini tatlık eden eşin vekîlinden 84 kuruş mehirin talebi söz konusudur. Hızır'ın babası cevabında tatlıki doğrular, ancak Ayşe'nin mehirine karşılık bir re's inek ve bir re's keçi üzerine yapılan sulhu kabul ederek sulh bedelini almadığını söyler. Davanın devamında Ayşe sulh bedelini almak için dava açmış, bu sırada sulh bedeli olan inek ve keçi davalıda mevcut olmadığından başka, zevci vefât etmiştir. Açılan davada Kadı'nın inek ve keçinin bedelini 4 kuruş olarak belirlediğini, Ayşe'nin de bu miktarı aldığı anlaşılmaktadır. Durum şahitler tarafından ispatlanmış, Ayşe "*muarazadan (muhâlefet) men*" olunmuştur.⁵⁶

Yukarıdaki örnekler özelde Ankara şehrinde yaşayan insanları ilgilendirmektedir. Osmanlı Devleti'nin merkezi olan *sarayda* yaşayan *Kadın Sultanlar* açısından da mehirin nikâhla özdeştiği, sultan bile olsalar mehir almaları gerektiği düşünülmekteydi. Meselâ; Murat III'ün hasekisi Safiye Sultan ile evlenmediği, çünkü ona bir bedel (mehir) ödemediği özellikle o dönemde İstanbul'da bulunan yabancı elçiler tarafından üzerinde durulan bir davranış olmuştur.⁵⁷

Sonuç olarak; evlilikte kadına ödenen, kadının tasarruf yetkisine haiz bulunduğu mehir İslâm Hukuku'nun kadına ön gördüğü en önemli haklardan biri olarak Osmanlı toplumunda da uygulanmıştır. Toplumun her kesiminden kadının, mehirin kendileri için bir hak, bir güvence olduğunun farkında oldukları ve bu hakları için mücadele ettikleri anlaşılmaktadır. Toplumda kendileri için böyle bir kamu düzeni haline gelen bir uygulamanın olması, kadınların lehine bir görünüm yansıtmaktadır. Mehir,

⁵⁵ AŞS, 80/276.

⁵⁶ AŞS, 80/219.

⁵⁷ Leslie Pierce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çeviren: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, s. 126.; "Elçi Morosini 1585'te "ona azat etme anlamına gelecek bir nikâh işlemi yapması ve uygun bir bedel (mehir) tahsis etmedi...., Yahudi Salamon'a göre de Murat Safiye ile evlenmemişti, ona bedel (mehir) vermemişti."

kadının cinselliğine yönelik olmaktan ziyade nikâhın gerçekleşmesi ve toplum gözünde meşrulaşması bakımından kabullenilmiş bir yaşam standardı olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

- Ankara Şer'iyeye Sicili, Defter No: 131
 Ankara Şer'iyeye Sicili, Defter No: 133
 Ankara Şer'iyeye Sicili, Defter No: 190
 Ankara Şer'iyeye Sicili, Defter No: 191
 Ankara Şer'iyeye Sicili, Defter No: 80

Basılmış Eserler:

- AKMAN, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yay., İstanbul, 2004.
- AYDIN, Mehmet Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları/V*, İstanbul, 1986, s. 1-11.
- AYDIN, Mehmet Akif, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları/III*, İstanbul, 1982, s. 1-12.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhıyye Kâmusu/II*, İstanbul, 1950.
- CİN, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974.
- ERTEN, Hayri, *Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.
- İMBER, Colın, "Kadınlar, Evlilik Ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetâvâ'sında Mehir", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zılfı, İstanbul, 2000.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi/I (1300-1600)*, İstanbul, 2000.
- JENNINGS, Ronald C., "Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640", *Studia Islâmical/78*, 1993, p. 155-167.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2002.

- Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, Çeviren: Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1994.
- ÖZEL, Ahmed, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı Darüİslâm Darülharb*, İstanbul, 1988.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü/II*, İstanbul, 1983.
- PIERCE, Leslie, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çeviren: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996.
- ZILFI, Madeline C., "Geçinemiyoruz: "18. Yüzyılda Kadınlar Ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, İstanbul, 2000, s. 251-283.
- ZUHAYLİ, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, Çeviren: Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy-H.Fehmi Ulus-Abdurrahim Ural-Yunus Vehbi Yavuz-Nurettin Yıldız, İstanbul, 1994.